

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Historiae ecclesiasticae saeculi ... XVI supplementum

Fecht, Johann

Francofurti et Spirae, 1684

VD17 VD17 3:315948Z

Caput VIII. De prudentia conservandae et propagandae ecclesiae, in his
epistolis apparente

[urn:nbn:de:bsz:31-122751](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-122751)

PRUDENTIA CONSERVANDÆ ET
PROPAGANDÆ ECCLESIAE, IN HIS EPI-
STOLIS APPARENTE.

CUM prudentia, qua vel Ecclesia, ubi antea nunquam fuerat, excitatur, vel excitata in statu felici & beato conservatur, vel conservata majoribus incrementis dilatatur, aut eos respiciat, qui Ecclesiae praesunt, ejusque curam gerunt, Imperatores, Reges, Principes; aut eos, qui functionibus & officiis publicis Ecclesiae salutem promovent, Episcopos, Doctores, Pastores: & verò Epistolae nostrae non inter summos Ecclesiarum praesides, sed earum tantum in variis functionibus curatores & administratos versentur, ultrò patet, eam tantum hic nobis prudentiam respiciendam esse, quâ, qui docendi in Ecclesia officio defunguntur, conservationi ac propagationi ejus summo studio ac vigilantia incumbunt.

Isthaec prudentia duobus innititur fulcris, per quae vim suam exerit atque virtutem, eruditione & pietatis exemplo. Nec enim sine eruditione vel doceri Ecclesia, vel refutari errores, vel lucriferi veritatis inimici possunt: nec sine morum sanctitate ad vitam secundum normam legis Divinae agenda probitatem Ecclesiae cives traduci. Utrumque verò ubi conjunxeris, haud mediocriter Ecclesiae salutem promovebis. Ubi duo ista *co-acta*, ut loquuntur, & non exiguo perfectionis gradu in uno Ecclesiae doctore concutunt, magnae id in felicitatis parte merito deputatur. Sed infirmitas, quae rebus omnibus humanis adhærescit, neque semper eam beatitudinem neque ubique admittit. Quare res Ecclesiae suae ita sapienter dispensavit Divina providentia, ut quod in unum conferri rerum humanarum imperfectio negasset, in diversos collocaretur. Ipsa eruditio

diver-

diversis & diversis momentis vitæ sanctitas absolvitur, quæ divisa in pluribus, quorum curæ Ecclesia commissa est, copulata verò in ipsa Ecclesia cernuntur. Virtutes Ecclesiæ conservandæ augendæque necessariæ sunt, quas in uno Ecclesiæ ministro simul reperiri nihil repugnat, sed ordinariè tamen in totum corpus, ejusque membra separatim, diffunduntur.

Vitæ innocentia Ecclesiæ doctori tam necessaria est, quam quæ maximè. *Doctrina enim*, ait de Chrysofomo loquens *Sòzomenus*, lib. IIX. Hist. Eccl. c. II. *factis ornata, fide digna merito videtur; quæ ubi absit, palam fit, eum, qui docet, irrisorem esse & suam propriam doctrinam falsitatis arguere, utut in docendo dexteritatem suam probet.* Quæ verò ipsa tam foecunda est, ut in omne virtutum genus excrescat, quo vel subjectionem nostram DEO, vel officium homini, in eadem Ecclesiæ societate nobiscum constituto, exhibemus. Quanta micat pectoris DEO devoti pietas ex epistolis Fagii atque Buceri? Quanta in adversis patientiæ ex epistolis Philippi, itemque Hombergeri? Quanta summæ charitatis ac humanitatis ex epistolis Sulceri? Quid Christianæ moderationis non spirant epistolæ Chytræi atque Chemnitii? Quid non admirandæ in officio industriæ epistolæ Jacobi Andreae & Johannis Pappi? Quid non stupendi in religione fervoris & indefessi in servos DEI affectus epistolæ Venningeri, Ungnadii, Köterizii? *Bonitatem pietatemque Jacobi Andreae* laudat Sulcerus. epist. LXXXVI. Part. IV. *Incorruptum circa religionem judicium & pientissimum pro DEI domo zelum Joh. Pappi, idem Sulcerus*, epist. LXXXIX. *Hospitalitatem*, etiam ingratum lubenti animo præstitam, in Marbachio Jacobus Andreae. epist. LXVII. Quanta ista, rogo te, *mansuetudo* est, quam adversus malitiosum famæ suæ detractorem exercet Sulcerus, epist. LXI. Part. III. Bile alius efferbuisset, ut nec verba habuisset, nec gestus in potestate amplius sua. At Sulcerus, Salvatoris sui exemplum imitatus: *quam ex vero hoc fecerit*, ait, *norunt omnes, qui doctrinam professionemque meam pu-*

blicè privatimque audiunt. Condonet ei Dominus hanc lingua petulantiam, largiaturque mentem meliorem! Quanta laborum constantia in Petro Patiente? Quantum pacis & concordia studium in Davide Chytræo? Quantum in omnibus singulisque vitiorum odium & rixarum Theologo indignarum detestatio? Verum est, quod Ambrosius scribit, lib. X. Epist. LXXXII. Quis ferat, si ipse se gubernare nequeat, qui alios gubernandos receperit? Debet preponderare vita sacerdotis, sicut preponderat gratia. Nam qui alios præceptis suis ligat, debet ipse legitima præcepta in se custodire.

Ubi verò sancta & inculcata est doctorum vita, fieri nequit, quin ejus virtute plurimi vel infidelitati vel erroribus dediti ad veritatem, fortius ipsa doctrinæ disseminatione, allecti commoveantur. Quare superiore seculo, ubi pastorum Ecclesiæ vita simplicior sanctiorque, cleri contra Romani dissolutior, omnibusque invisa, fuerat, longè majore, quam hodie, quando plerique è Theologis in Politicos degeneravimus, nec ecclesiæ amplius DEI causa, sed corrogandi auri gratia servimus, accessione locupletata passim est ecclesia: cum hodie, quod feriis lacrymis & gemitibus deplorandum, in antiquum tenebrarum chaos non minore, quam olim ad veritatis lucem assurtexerat, successu relabatur. Idem fatum veteris ecclesiæ fuit. Quantum enim primis & sanctioribus seculis religio Christiana & fides catholica profecit, tantum decrevit avo posteriori, ubi nemo poterat, nisi de luxu, de superbia, de tyrannide, de avaritia, de lascivia, & sceleribus aliis, quibus se ubique commacularunt clerici, conqueri. Ubi cum doctrinæ sobrietate puritatem vitæ conjungis, credunt auditores, te non ex artificio aut nuda ingenii dexteritate sensum attribuere Scripturæ velle, sed ita explicare, ut rei veritas postulat. Ideò de Monachis Ægyptiis Sozomenus, libr. IV. Hist. Eccl. c. IX. Eorum, inquit, sententiam populus sequebatur, rejecto nempe Arianismo, & testimoniis eorum vera esse judicabat, eò quod virtutem assidue colerent & vè-

ta puritati ac sanctitati sese totos dederent. De Gregorio verò Nazianzeno, ad Ecclesiam Constantinopolitanam regendam vocato, sed falsorum fratrum arrogantia iterum pulso, *Ruffinus* testatur, libro II. Hist. Eccl. c. IX. quod brevi illo tempore, quo regiae urbi praesuit, tantum ad emendandum populum, vetustis haereticorum venenis infectum, profecerit, ut tunc primum Christiani sibi fieri viderentur & novellam lucem veritatis adspicere, cum religionis doctor multa quidem verbis, plura tamen doceret exemplis, nec viderent ab eo discipulis aliquid imperari, quod non prius ipse fecisset.

Vitae tamen sanctitatem comitari perpetuò debet solida rerum sacrarum & exacta ad amussim verbi Divini eruditio. Nam sine hac illa brevi tempore in meram superstitionem degenerat, ut medii aevi Ecclesia, indoctis ubique & nescio quam sanctimoniam affectantibus monachis repleta, suo exemplo abundè docuit. Vera eruditio postquam operà Erasmi Roterodami, Philippi Melanthonis & Martini Lutheri erigere è caligine caput occœpit, quanta illico veritati toto terrarum orbe lux oborta est? Nec id iterum caruit primitivæ Ecclesiae exemplo. Floruerat primis seculis summum variae eruditionis studium, in quo quantum Ecclesiae doctores ad res sacras praesidii atque ornamenti attulert, non reticent Christianorum annales. Eo beneficio Christianismus ita crevit, ut gentilibus & Judæis brevissimo interjecto tempore timendus stupendusque fieret. Illa tibi decrevit, fracta est & Ecclesiae majestas & religio à pristino nitore remisit.

Insinuat verò sese eruditio atque veritatem vel illustrat vel promovet, duobus utens subsidiis atque instrumentis: severitate, quæ à Theologis græco vocabulo zelus vocari consuevit, & lenitate seu moderatione. Quæ duo quamquam adversa inter se fronte pugnare videantur, ex sequentibus tamen patebit, prudentem harum virtutum dispensationem ingens propagandæ Ecclesiae momentum adferre.

Severitas seu zelus affectus est serius & flagrantissimus, quo religionem prosequimur, eamque magno desiderio, conatu, nisuque adversus omnis generis hæreticos cupimus promotam. Quam qui à prudentia separat, ignaviam, profanitatem, impietatem, & perfidiam suam prodit, quam homines tepidi & pseudo-Theologi isto prætextu tegunt. Ille conservandæ defendendæque fidei zelus nisi fuisset, nullos habuisset Ecclesia unquam martyres, nullos nacta esse veritatis testes. Quis enim exilia, quis fustigationes, quis mortes perpeteretur, si necessarius non esset veræ religionis infucatus amor & propagandæ in Ecclesiâ intemeratæ veritatis studium? Tolle zelum, quo animo, quave fortitudine mala ob religionem tibi inflicta, ignominiam, cruciatum, mortem, propriæque carnis tuæ suggestiones vel sustinere poteris vel superare? Præclarè Theodoretus, IV. Hist. Eccl. c. XVI. *Animus Divino Zelo estuans nullum humanum timorem admittit, sed ejusmodi terriculamenta deridet & pro puerili lusu habet.* Ubi zelus non est, veritatis hostes brevi de religione triumphum agunt. Cum enim vident, veritatis professores scutum abjicere & timore fractos aufugere, jam victoriâ sunt potiti; at si severos experiantur suæ causæ vindices, pudore suffusi victoriam ipsis invident & de persecutione remittunt. Cujus rei memorabile exemplum in Interimistica religione, sola genuinorum Theologorum severitate & constantia repressa, superiore seculo habuimus. Ubi exulat zelus, nec doctores officii sui esse durunt, veritatem omni cura studioque tueri, propugnare ac strenuè defendere, hæretici Ecclesiam, nemine refragante, invadunt & occupant. Ubi verò zelo munitum pectus est, lupi ab ovili arcentur & hostibus occupandi ecclesiam aditus præcluditur.

Non alia virtute magis atque efficacius veteres, *ἢ ἀνίστασθαι* nempe *ἐκείνους*, ut Apostolus ait, ecclesiam aut conservarunt in statu florente, aut pomœria ejus dilatarunt, exemplo Salvatoris sui, qui de seipso dixit, *Zelus domus tuæ exedit me.* De secundi

cundi seculi doctoribus Eusebius, libro IV. Hist. Eccl. c. XXIII. Erant, ait, tum heretici, qui in morem Zizaniorum sinceram Apostolica doctrina sementem viciarunt, quos Ecclesiarum pastores, tanquam feroces quasdam bestias, undique ab ovibus Christi repulsos excluderunt, cum admonitionibus & adhortationibus ad fratres, tum ipsos hereticos propius aggressi, ac quaestionibus nugarumque illorum subversionibus in faciem absque scripto objectis, nonnunquam & scriptis commentariis opiniones eorum per elenchos accuratissimè redarguentes. Id quod tanta animi confidentiâ, tanto fervore fecerunt, ut nullis se à proposito periculis, non convitiis, non exiliis, non morte ipsa paterentur deterreri. In bello isto ecclesiae gravissimo, quod Ariani ei intulerant, quis Alexandro, Alexandriae Episcopo, minis Eusebii terro: ni Arium in communionem reciperet, effecturum se, ut Episcopatu dejecteretur; animus? Non tam sollicitus erat de reiectione sui & privatione episcopatus, quam metuebat, ne veritas Divina everteretur istorum hominum operâ ac versutiâ. Apud Socratem lib. I. Hist. Eccl. c. XXV. Quis Eustachio, Antiocheno Episcopo, illi τῆς ἀληθείας, ut eum vocat Theodoretus, ἀποδείξει? Calumniis sese opprimi, episcopatu exui, inque exilium se mitri passus est. Quis Athanasio, μεγίστη πόρρω τῆς ἀληθείας, qui nunquam destitit, adversariis suis ὀκνηδέως ὑποχωρεῖς obstruere? A veritatis quidem defensoribus laudem magnam consecutus est: at apud hostes orthodoxa doctrina, tanquam eorum ex professo adversarius, in grave odium ac planè capitale incurrit. Apud Theodoretum, lib. I. Hist. Eccl. c. XXI. Quis Basilio? Quis Chrysostomo? Cujus severitas non potuit ullis Imperatoris minis, ullis exiliis & persecutionibus frangi. Sed commentarium ad omnem veterum historiam scriberem, si singulorum Ecclesiae doctorum in rebus sacris amulationem, ubique recensitam, ubique predicatam, commemorare instituerem.

Plurimos equidem non è secularibus tantum, quorum hic communis & penè desperatus est morbus, sed ex ecclesiasticis quoque

quoque hæc occupat opinio, non esse animal vel reip. vel ecclesie magis noxium, quam Theologum zelotam, id est, ut ipsi interpretantur, rixosum, pertinacem, jurgis & contentionibus deditum, ferendis turbis, tumultibus, seditionibus natum. Dignum hoc hominum genus esse, quod ad Garamantas usque & populos naturæ impetu pugnaces, ut convellere concordiam pacemque vel civilem vel sacram desinat, relegetur. Quamquam verò & optima quælibet excessibus obnoxia esse sciamus, neque laudemus inmoderatam, nulloque prudentiæ sale, sicut postea dicemus, temperatam severitatem, longè tamen diversum fuit veterum de genuino Theologorum zelo judicium, idque rationibus & plurimis & gravissimis subnixum. Nam illi mollitiem ecclesiasticorum delicatam, quæ severam gravemque primorum doctorum vitam insequabatur, divinam dixerunt pededentim ultionem concitasse, ut ecclesie simul atque resp. ab antiqua majestate deturbatæ intestinis discordiis & detestabili ambitione perirent. Locus eam in rem egregius est apud *Eusebium*, lib. VIII. Hist. Eccl. cap. I. Vicissim Imperatorum maximus, *Constantinus*, seriam rerum sacrarum curam & intemeratam atque errori cedere nesciam veritatis defensionem fontem civilis felicitatis esse professus est. Nam in epistola ad *Æmiliium* de episcopis & Ecclesie doctoribus loquens: *ubi DEUM*, inquit, *summo honore prosequuntur, plurimum reip. prodesse videntur.*

Illa veterum severitas non ad dogmatum tantum sanctissimam custodiam, sed ad formularum etiam loquendi sobrietatem sese extendit. Nec enim innoyatione duntaxat ipsorum dogmatum cœlestis veritatis depositum concutitur, ecclesieque unitas labefactatur, sed ad doctrinæ corruptionem novarum & ab ecclesia non receptorum aut approbatarum phrasium introductione via paratur. *Sapenumero*, ait *Evagrius*, lib. I. Hist. Eccl. c. I. *suâ ipsius involutus malitiâ Sathanas unicam literulam ad ipsam sententiam invertendam immutare solitus est*; ut nempe,
 ceu

ceu idem ait, *mentem à linguâ separaret, ut ne hac duo uno velut consensu DEO confessionem & laudem atque honorem debitum deferrent.* Quâ in re quam sollicitè vigilaverint veteres, quaque severitate novarum formularum inventoribus obviam iverint, eosque ad usum ecclesiæ, Sacra Scripturæ conformem, revocaverint, pertinacibus verò earum defensoribus ne latum quidem unguem cesserint, certamina Ariana atque Nestoriana documento sunt. Et memorabilis est Athanasii atque cæterorum, quos convocaverat, episcoporum in epistola Synodica ad Imperatorem, novam fidei formulam, pacis inter catholicos & Arianos conciliandæ causa, conscribi jubentem, sollicitatio: *Huic fidei*, inquit, Niceno nempe Symbolo, quod ad verbum descripserant, comprehensæ, *piissime Imperator, necessum est constanter adherere, tanquam Divina & Apostolica, & nequaquam eam mutare,* *π.σ. αὐτολογίης καὶ λογισμοῦ.* *probabilitate sermonis & contentionibus verborum.* Apud Theodoretum, libro II. Hist. Eccl. c. XXIII.

Hæc idè uberiùs atque fusiùs adduxi, ut pateret, nihil contra exemplum veteris atque purioris ecclesiæ fecisse primarios à tempore reformationis nostrarum partium Theologos, cum pari zelo, pari alacritate, pari, si ita dicere licet, contumaciâ, tuendæ veritati & dilatandæ ecclesiæ suæ, indefessam posuerunt operam. Novi, quam invisi & olim fuerint & hodie sùnt apud plurimos, non Principes tantum, sed & Theologos, morosi isti & rigorosi doctores, qui Melanthonianam moderationem & sectariorum ejus teporem ferre non poterant. Scio, quid multi dicturi sint, cum severas, & ut ipsi interpretantur sunt, contumeliosas & probrosas maledictis atque convitiis secatentes epistolas in opere nostro legerint. Has aeterno exilio multandas, has igni rogoque addicendas asseverabunt, quippe materiam gravioribus inimicitiiis, quibus, quæ amicæ inter se esse poterant, ecclesiæ hostiliter colliduntur, daturas. Alii moderationem in editore se majorem sperasse dicent, alii prudentiam

dentiam & circumspeditionem, hoc praesertim tempore, quo de religione verè dicere, ob adversariorum potentiam, periculo non careat, requirent. Non deerunt forte, qui lapidibus eundem obruent, quodque non suppresserit noxias publico bono quorundam epistolas, nescio quam dicam eidem scribent.

In epistolis nostris aliquoties integrorum coetuum admiranda in complectenda & defensanda religione alacritas praedicatur. Utque caetera exempla brevitatis studio taceamus, quantus iste est animorum ardor, quem in Gallis Cisalpinis *Simon Sulcerus* observat, epist. xxxvii. Part. II. Fuerant in vallibus istis multa hominum millia, qui evangelium palam profitebantur. Illi sub gravissimis persecutionibus & necibus quotidianis certis tamen temporibus conveniebant, ad audiendum verbum, precesque reformato more peragendas. Excrevit fidelium numerus ad undecim hominum millia, sexque millia fuerunt eorum, qui uno tempore Sacrae Coenae epulo se recrearunt. Quorum omnium tanta in conservando doctrinae salutis deposito constantia erat, ut cum ex Senatu Taurinensi, qui conventus istos, partim usi blanditiis & pollicitationibus, partim adhibitis minis & suppliciis, dissolverent, atque eosdem à recta via ad veterem conscientiarum torturam abducerent, mitterentur, nihil profus efficeretur. *Nam ne unus quidem inventus, ait Sulcerus, non muliercula, non pueri, qui non responderint, sese extremae quaque potius pati esse paratos, quam ut à Christo Servatore suo deficiant.* Atque hanc pertinaciam suam ita ait placuisse Deo, ut eorum quieti non parum consuluerit, in adversariorum primoribus clancularios suffragatores excitando. Quo pacto nempe muliercula ista Edessena, ut narrant *Socrates, Theodoretus*, atque *Sozomenus*, Modesto, Praefecto, ex Valentis mandato, cum magna militum copia ad ecclesiam, ut gregem collectum dilaniaret, tendente, filiolum manu secum trahens, quâ potuit, contentione properavit atque increpanti Praefecto, quod in proprium impetu ruat exitium, respondit: *audiui de laniena, quam ecclesia*

inter-

intentatis, & propterea festino, desiderans eadem cum cæteris una subire. Quo zelo truculentum Imperatoris animum inflexit, ut à conatu sanguinolento desisteret. Hic mentis Christianæ fervor si in integris cœtibus laudem applausumque nostrum meretur, cur reprehendi, cur suggillari, cur odio & hostilibus telis imperi in ecclesiæ ministro debeat, qui, quod cæteri rectè faciunt, quoniam omnibus exemplo eundem esse oportet, longè perfectiori ratione facere debere ex se intelligitur?

Idem flagrantissimi in religionem & pietatem amoris æstus exarferat in generosis ex ordine politico pectoribus virorum, supra omnem laudem positorum, *Jo. Ungnadij, Erasmi Venningij, & Gvolfgangi Köveritij*. Qua industria, quo fervore, quamque immensis sumptibus, Turcarum, finitimorumque populorum salutem promoturus, sanctissimæ Scripturæ libros in vernaculam ipsi linguam converti, typis imprimi, & in regiones istas barbaras, àque Christianismo alienas, importari curaverit, *Jo. Ungnadius*, aperit epistola LXXIII. Part. II. Ex qua ipsa & zelus elucefcit, quo in Pontificiarum superstitionum patronos & defecata à fuco religionis calumniatores, quos *Diaboli servos* phrafi Christo & sacris scriptoribus usitata vocat, ferebatur. Quanta in ista & epist. XVII. Part. III. pietas! Quantus in Christum & Christi ministros amor! Quanta animi ubique ebullientis devotio! Qualem in ejus ordinis viris, si ad ultimam usque Thulen hodie profectus fueris, frigescente ut caritate, ita & fide, nunquam facile amplius repereris. Laudat hunc generosi animi ardorem, alienus à religionis, quam Ungnadius sectabatur, instituto *Thuanus*; & nos hodie suppressas ejus epistolas, vivas tanti miraculi testes, optemus? Optent hoc frigidi rerum sacraram adulteratores potius, quam tractatores. Nobis carior veritatis æstimatio & veneratio religiosior virtutum à Deo præceptorum, Deoque intimè conjungentium, atque idcò a veris Christianis enixè semper amatarum, esse meritò debet.

Erasmi Venningij epistolæ nonnunquam intemperantius in-

sectari Calviniani nominis doctores videbuntur. Non diffiteor, me excessum istum, si ita appellare eundem libuerit, non facile in quoquam hodie approbaturum esse. Sed detur aliquid seculi genio & temporum istorum considerationi. In principis divulsionum ecclesiasticarum majore impetu & vehementia scribentium animos obsideri, omnium atatum historiae docent. Tu recole, quo calamo Lutherus, etiam in magni nominis adversarios, quo hi ipsi in eundem scripserint? Nec in veteris ecclesiae controversiis ab incontinentia ista sanctissimos de cœtero viros sibi temperasse, vel solius Hieronymi, Rufinum persecutis, exemplo aliquoties in epistolis ostendit Erasmus. Si laudem non ubique meretur Venningii stilus, encomium certe merebitur sanctissimus viri & unicè inflammatus in gloriam Dei zelus. Erat in aulam & curiam Lutherani Electoris adscitus Venningius & arcanorum Principis consiliorum conscius. Cui hominum generi post Principem ipsum magis convenit, affectu, cura, studio religionis sinceritatem vel complecti vel promovere? Cum Hero suo studens reformatorum partibus Princeps succederet, quis bonus à ministro, ut spreto conscientiae suae dictatu, desertâ, quam animo approbatat, religione, cœco impetu in Domini religionem concederet, requireret? Jamdiu est, cum Ecebolium, eloquentiae apud Constantinopolitanos professorem, qui se Imperatorum ingeniis conformans, Constantii quidem tempore præ se ferebat ingentem religionis Christianae amorem, sub Juliano autem acrem in paganismo se ostendit, genuini morum censores ad orcum damnarunt. Constantii Chlorig, Imperatoris ethnici exemplum, animos suorum, factâ religionem mutantibus grandi promissione, explorantis, sed leves atque inconstantes expellentis, iisque ingeminantis: *quomodo fidem erga Imperatorem poterunt servare inviolatam, qui adversus DEUM, qui præstantior Imperatore est, perfidi & ingrati sunt?* Eusebius atque Sozomenus recensent. Quod ipsum & naturalirationi conforme esse, Themistius Philosophus agnovit,

vit, qui in oratione, quam sermonem consulare inſcripſit: *manifeſtum eſt, ait, tales homines, qui ſe Principis religioni accommodant, non DEUM, ſed purpuram colere, & ſimillimos eſſe Euripo, modo in hanc modo in contrariam partem curſum ſuum mutant.* Apud Socratem, lib. III. Hiſt. Eccl. cap. I. Si laudabile in Venningio fuit, ſub Lutherano Principe religioni Lutheranæ exquisitiſſimo affectu addiſtum eſſe, eamque, quâ fieri poterat, curâ, fervore, conatu provehere; quomodo illaudabile eſſe poteſt, hunc animum ſub Principe Reformato retinere? Quis Calvinianorum miniſtrorum, tranſeunte Principe ſuo ad Lutheranorum partes, non conabitur omni ſudore, contentione, aſſiduitate, Principem ipſum à propoſito revocare? Quis non aggrediendos ſibi omnium maximè Theologos, animum ejus occupantes, putabit, ut ſcopo ſuo feliciter potiatur? Poſſent hæc ex illa ipſa eccleſia, in qua tum fuerat Venningius, exemplis comprobari, ſi candelam vellem in ſummo meridie accendere. Condonetur itaque Venningio, quod in aliis velexcuſatur vel probatur, neque in innocentes poſt mortem ſavia- tur epiſtolas. Nefas autem nobis ſit, avellere ab ipſo noſtro opere id, quod in magno Electoris miniſtro animum arguit, tam ſeriò in Deum intentum, aliisque in pari ſaſtigio poſitis exemplum, quod ſequantur, non imitando, in quo exceſſerat, ſed faciendo id, in quo omnium bonorum ſuffragatione immortalẽ laudem conſecutus fuerat, præbere poteſt. Dicamus itaque de eo, quod Conſtantius Chlorus enunciaverat de iis, qui nullis deliciis miniſive, ut fidem Deo abnegarent, adduci poterant: *tales viros in præcipuis & maximè neceſſariis amicis ac familiaribus reponendos eſſe, & longè præferendos arariis, quæ ingentibus theſauris referta ſunt.*

VVolfgangum Kõterizium non malè faciet, qui Obadiæ illi, Prophetæ Domini occultanti & alenti, quo tempore Baalitarum religio invaluerat, comparaverit. Quo enim ille ſtudio eccleſiæ doctores, adverſariorum furoribus expoſitos, inque

exilium alibi cum tota familia ejectos, commendatione, consilio, ope fovērit, ejus epistolæ ubique testantur. Quo affectu, quam serio, quam fervido religionis puritatem fuerit persecutus, prodit epistola LV. Part. III. Plurimos hodie reperias Theologos, qui pacis causa mallent cum adversariis pacisci, quam certamina veritatis causa suscepta continuare. Eos plenus zelo Theologico Kōterizius dat in ruborem, confunditque scripturarum testimoniis & auctoritate Lutheri. Quis hanc non admiretur, non amet in Politico tam deditam veritati, tam sacram devotamque Deo alacritatem?

In ordine Ecclesiastico cordatæ severitatis laude inclity præ cæteris memorantur Nicolaus Gallus, Matthias Flacius Illyricus, Joannes Brentius, Martinus Chemnitius, Tilemannus Heshusius, Joannes VVigandus, Jacobus Andrea, Joachimus Morlinus, Lucas Osiander, Joannes Marbachius, Joannes Pappus, Jeremias Hombergerus, & alii. *Joannes Hoornbeekius*, ut jam supra observavimus, horum & aliorum accuratum studium, Pontificios, aut etiam Adiaphoristas, (cujus specimen habes, epist. X. Part. II.) invadendi, refutandi, exagitandi, sanctè commendat. Sed ubi Calvinianos alacri animo aggrediuntur, cum erroribus ipsorum larvas defrahunt, cum Pauli exemplo nec ad momentum ipsis cedunt, cum ecclesiis suis sedulò invigilant, ne peregrinis illæ doctrinis imbuantur, eum scriptis publicis pro veritate doctrinæ fortiter pugnant, nec deponere arma, toties jussī, toties rogati, contra hostes cupiunt, id tam malè ipsum, cæterosque ejus professionis doctores, habet, ut zelum istum ubique detestandæ intemperiei, beluini furoris, & nescio quorum amplius facinorum flagitiorumque nomine infamet. Non probo, si quis illorum modum excesserit, aut pro laudandâ alias severitate convitia contumeliasque jecerit in Calvinī sectatores. Nec hæ epistolæ idèd à me eduntur, ut omnium in iis dictorum, aut eo tempore factorum defensionem instituum. In bellis publicis, in certamine serio, in
acribus

acribus praeliis multa perperam fieri, nemo ignorat. Homines fumus, nec quidquam à nobis humani alienum est. Soli reformati è toto hominum grege isto sanctitatis privilegio non erunt muniti. Sed tamen idè maleficium dicendum non est, cum quis hostem fidei suæ adortus, austerioribus nonnunquam, quod & Christus atque Apostoli fecerunt, verbis tela in ipsum intorquet. Cur vapulent hic Lutherani, si toti reformatorum libri hac consuetudine scatent? Laudo è Calvinianis illos, qui sepositis verborum blanditiis, seria pugna nobiscum congregiuntur. Sed cum eorum plerique Syncretismo faveant, malunt capitales ejus hostes nefandorum criminum reos agere & incautioribus è statu politico persuadere, hos solos ecclesiarum, in rebus casta nuce vilioribus dissidentium, concordiam obstinatione sua & contendendi libidine sufflaminare, quam in ferium cordatumque inquirendæ veritati conflictum descendere. Si verò genuini Lutheri asseclæ, solidis intra conscientiam argumentis convicti, Calviniana dogmata pro erroribus, fidei fundamenta destruentibus, habent, cur non laudetur honestissimum propugnandæ veritatis, de qua persuasi sunt, studium?

Est omninò, ut quælibet virtus, ita & veræ religionis zelus in *moderati* positus. Is si immoderato rigore inclementius adversarium tractet, nec severitatem cum humanitate atque civilitate temperet, sanguinem nimium emungendo elicit, ut alicubi loquitur *Jacobus Andrea*, & animos, quos ad veritatis complexum attrahere debebat, exacerbatur atque à se alieniores reddit. Id vitium in *Joach. VVestphalo* castigat *Sulzerus*, Epist. LXIII. Part. II. Et in *Tilemanno Heshhusio Venningius*, Epist. LXXII. Part. III. additque, immodico æstu apud magni nominis viros haud parum sibi odii, nec minus apud alios invidiæ atque livoris Heshhusium conciliare, quo & optimi honestissimi que viri labores inanes prorsus irritique efficiantur. Gravius tamen Ecclesiæ periculum incumbit, si rerum sacrarum tractatores nimia somnolentia atque ignavia occupet, ut *Pauli Eberi* exemplo, Epist.

Epist. VII. Part. III. lapsurum cœlum, id est, perituras resp. & Ecclesias metuant, si veritatem absque fūco & fallaciâ ingenue profiteantur. Ad quem languorem & Melanthonis Epistolæ passim deslectunt. Ubi enim semel periculi timore remittere ab officio tuendi veritatem & contradicendi adversariis incipimus, controversiarum momenta, tepori nostro blandientes, extenuamus & prætextu pacis atque mandatæ à DEO conjunctionis, ut fecit *Eberus*, Epist. LXI. Part. III. consensum in doctrinâ generalem incuntes, errores speciales toleramus, donec veritatis adversarii, ut factum *Vittebergæ* fuit, sub formis primum universalibus tuto latentes, arrepta postea occasione in lucem erumpant & suppressa veritate dominium agitet error. Quod quam prudenter prospexerit *Kötericius*, epistolæ LIII. & LIV. Part. III. exponunt.

Nec zelus ille tantum intra conservandam propagandamque doctrinam sese continet, sed pietati quoque probisque moribus, qui alteram veri Christianismi partem constituunt, promovendis non segniori cura incumbit. In quo officio veteres quoque mirè fuerunt industrii. Solæ Augustini Epistolæ evidens ejus rei specimen præbent. Ut satagit, ait *Erasmus*, ut molitur, ut se vertit in omnia, quoties affulget aliqua spes pertrahendi vel paganum ad Christum, vel hæreticum ad Ecclesiæ communionem? Ut se submittit ac juxta Paulum mutat vocem suam, undiquaque venans occasionem excitandæ propagandæque pietatis, ubicunque sentit aliquam bonæ mentis scintillam residere? Cui mulierculæ, cui plebejo, cui aulico, cui pagano, cui hæretico non prompte, mansvetè, blandèque respondet? Quam anxia sollicitudine pro sceleratissimis, nec una morte dignis circumcellionibus intercedit? Quis majore studio pro suis amicis interpellavit, quam ille pro suis hostibus? Quanto nixu parturit omnes Christo? Quam gratulatur respiscentibus? quam sollicitè prospicit periclitantibus? quam sedulò docet errantes, mederi studens omnibus,
perdere

perdere neminem ? Quam miserè uritur ad quodvis offendiculum ? Videas verè gallinam Evangelicam sollicitam & anxiam, ut sub alas colligat, foveatque pullos suos.

Nonnullis persuasum est, nobiliorem officii Ecclesiastici partem esse, pro suggestu pulchrè, ornatè, suaviter dicere, exquisitissimis verborum pigmentis auditorum aures delinire, in vitia & scelera censoria quadam gravitate sonore detonare, Stentoreis vociferationibus misellam plebem commovere, ut Divino quodam honore atque veneratione pastorem prosequentes, præ admiratione atque stupore exclament : hæc verba sunt non hominis, sed DEI. Catecheticas verò juventutis institutiones, tanquam *dignitate atque excellentiâ suâ* longè inferiores, nec quidquam in se, quod gravitatem ipsorum deceat, complexas, alto supercilio contemnentes, puerilem hanc operam Ludimagistris relinquunt, aut si quid huic rei laboris ex seriis atque majoribus negotiis decerpunt, ita tumultuariè, ita negligenter in ea versantur, ut præsentiam tantum suam commodasse, non admovisse operi manum videri queant. Cæterum de disciplina in ecclesia exercenda, de emendandis corruptissimis suorum moribus, de implantanda pietate, ne cogitant quidem, veriti, ne si severiori oculo quemquam adspiciant, si peccatores justa, ut meruerant, censura increpent, si *per* *visitatio* visitando flagitia in lucem protrahant, si à securitate carnali ad vitæ sanctitatem, ad ingenuum DEI & verbi Divini amorem, ad Christianæ pietatis quotidiana exercitia, publicè monendo, privatim colloquendo, adhortando, excitando traducant, ne plurimorum è gratia excidant, ne euntibus ad ipsos munusculis viam præcludant, ne favorem atque applausum vulgi amittant, ne denique pietati nimium studendo in VVeigelianorum, Quackerorumque societatem redigantur. Crescit interea ubique carnis securitas & peccandi licentia eorum oscitantia atque conniventia, qui huic malo vel maximè è primis ponere obicem debebant, plenis velis invehitur & profanus in ipso Christianismo regnat Pagani-

smus. Non potest disiteri, quisquis recto oculo Ecclesiæ nostræ faciem adspexerit, ut primum doctrinæ puritas ex Papali conscientiarum tyrannide Divino beneficio in eandem introducta est, Satanæ malitia morum simul tantam libertatem introiisse, ut quicquid ex illa boni sperandum fuerat, hæc omne vi quadam interceperit atque sustulerit. In Papatu privata confessiones & disciplina Ecclesiæ strictior ut in officio magnos simul parvosque continet? Ut à peccando deterret? At apud nos collapsâ Ecclesiæ disciplina, quis regnantibus ubique flagitiis frenum injicit? Ea equidem scelera, quæ in secunda legis tabula vel obsequium magistratui debitum, vel proximi famam atque facultates lædunt, gravissimâ poena mulctamus: sed quo affectu studioque Divinum numen colatur & intra se quisque probitatem sanctitatemque exerceat, parum pensi habetur. Referam viri quondam religiosâ pietate inclyti & mihi perquam amici verba: *Audies sapissimè in curiâ ventilari causas civiles & criminales. Si scisciteris, quid negotij? responsum feres: ventilatur actio injuriarum. Titius enim maculavit famam Sempronij sinistro vocabulo, vocavit enim nebulonem. Itaque lege jubente Titius peremptoriè citatus est. Vel ideò, quod eadem commisit, furtum fecit, rem cum scorto habuit, & sic consequenter. Verum nunquam audies sequentia agitari in istis urbibus: Titius citatus est ideò, quia in ipsum DEUM fuit injurius, profanando sanctissimum ejus nomen & vulnera Salvatoris horrendis maledictionibus contaminando. Citatus est Titius, quia templum non frequentat & rarus auditor est verbi Divini, contemnit sacras conciones & sublime sacramentum cœnæ, domi laborat strenuè die sabbathi, strepit equis & curru in plateis publicis, nullâ motus necessitate, ebrius oberrat sanctissimâ illâ die quietis, convivium adornat, boat, tumultuatur, sub ipsâ concione in cauponis sese adussit vino, quod liberè caupo vendit, ut viscera calescant, immò nonnunquam sulphure accendantur, non à Spiritu S. sed spiritu vini. Emit, vendit, lucratur, negotiatur, ac si dies illa Dominica esset dies Mercurij,*

quæ

quem *Deastrum gentiles lucro ac mercimoniis præesse nugabantur olim. Monstra mihi in conterminis regionibus unam remp. in quâ jamjam à me enarrata cura unquam sit audita? Nihil enim moror Thomæ Mori Utopiam & Campanella remp. Solis & illas, quas ingeniosè delinearunt alij viri eruditi.*

Ex causæ sunt, cur suarum esse partium duxerint olim & etiamnum hodie ducant, qui è ministerio Ecclesiastico & officii sibi sui sanctitatem & depravatisimos Ecclesiarum mores exactius ad animum revocarunt, ut præsentioribus studiis, quam qualia in vulgaribus ad populum sermonibus cernuntur, & severiori disciplina, quantum in se erat, populum fidei suæ commissum docerent & impunè grassantibus vitiis remoram injicerent. Rati non sufficere, si Ecclesiæ pastor conscientiæ suæ ex verbo Divino haustum dictamen sequi, nec animam suam æterni exitii periculo objicere velit, ut verbum ex ambone, eloquentiam suam ambitiosè ostentando, prædicet & Sacramenta dispenset, atque hoc mercenario opere defunctus vel domi otiosus desideat, vel convivia frequentet, vel captando turpi lucro inhiet, vel voluptatibus indulgeat; sed necesse esse, ut & privatim suorum mores accuratè exploret, ut errantes aut mysteriorum ad salutem ipsis profuturorum ignaros domesticis colloquiis informet, ut segnes atque desides suo exemplo exuscitet, ut ad sanctioris vitæ institutum, suggerendo salutaria monita, ostendendo viam, commendando libellos ei rei utiles, præfenti inflammatione deducat, ut Apostolo duce omnia omnibus fiat, ut omnes lucretur, ut insinuantes se clanculum veræ doctrinæ hostes atque piarum mentium seductores exquirat & ex orthodoxorum cœtu abigat, ut legum Divinarum humanarumque contemptores observet, corrigat, in viam reducat, aut sicubi pertinaces aliisque offendiculo fuerint, vel ad magistratum deferat, vel censuris Ecclesiasticis coërceat. Cum enim animæ humanæ curator sit Ecclesiæ minister, Deoque, justissimo judici, rationem, si cujus unius jacturam fecerit, reddere

teneatur, cur non, quæcunque excogitare possit, studiis, subsidiis, mediis suorum quærere salutem & avertere damnationem debeat? Aut quis hanc in Ecclesiæ doctore curam, sollicitudinem, severitatem, à Deo quippe præceptam & Ecclesiæ utilitati unicè inservientem, improbet, ægrè ferat, sufflaminet? Quis non in cœlum vehat, laudetque?

Ejus zeli illustria comparent in epistolis nostris documenta. De Ecclesia Basileensi *Sulcerus*, Epist. LXII. Part. II. *Disciplinam desideramus, cujus nomine magistratum interpellavimus, qui licet placidè postulationem accepit, deliberationem tamen de propositis capitibus longius protrahit, quam vellemus. Et metuemus, ne, ut sunt tempora & mores, minus sit ex voto nostro responsurus. Videmus enim, quam habeantur molesta, qua quoquo modo ex Ecclesiasticâ auctoritate, licentia passim dominantis coercionē spectant; dumque tyrannidem Papa metuant, plerique jugum Christi suave refugiant.* Conqueritur, eos honestissimum institutum vel impedire, vel non promovere, qui Ecclesiæ totius curam maximè agere & pastores ad obeundum officium excitare, si vecordes illi invenirentur, debebant. Certò ut magnum ad hoc negotium momentum conferre potest primarius Principis & destinatus ad res sacras dirigendas minister, cujus se ille nutui ac voluntati facile accommodat: ita nihil obtinetur difficilius, quam id, quod ad pietatem plantandam & corrigendum corruptum Ecclesiæ statum pertinet, si ex politico ordine Ecclesiarum gubernationi præsent, qui Principis se unicè voluntati, existimantis, vel juri suo aliquid derogari, si morum gubernationi atque censuræ homines Ecclesiastici se quomodolibet immisceant, vel suamet libertatem, quod grave ipse foret, quibusdã vinculis constringi, attemperant, quibus religio, quod frequenter fieri solet, pro utili fabulâ est, quâ insanæ plebi conpedes injiciantur, qui clerum ipsi, ut soli emineant, pedibus conculcant, nec Ecclesiæ serio unquam studio aut aliter curam gerunt, quam qua privatæ illa rei ipsorum utilis est. Nam hoc ho-

minum genere ad clavum sedente, quid omni vi sua, omni conatu efficere poterit, dejectus ad aliorum pedes, Ecclesiæ minister?

De arctiori instituto solliciti fuerunt Theologi Argentoratenses, quorum propositum Epist. XCV. Part. IV. exponit *Jo. Pappus*. Complectebatur id partim confessionem atque absolutionem privatam, (quam introductam quidem, & si rectè memini, in Ecclesia Nicolaitana aliquandiu conservatam, quia iniquis nonnulli oculis, qui nempe *nolebant corda sua omnibus patere*, adspexerant, Momorum industria iterum in desuetudinem abiit) partim *ἰατρικὴν ἔργον* *ἔδωκεν*, quâ Ecclesiæ ministri nonnunquam obeundo domos, *privatim*, ut Pappus loquitur, *singulorum, qui se pro discipulis gerebant*, exclusis scilicet ab hac curâ Papistis, Zvvinglianis, Svencfeldianis, Anabaptistis, quippe qui à veræ Ecclesiæ cōmunionē seipsos segregare solebant, *fidem confirmabant, imbecillitatem jurabant, vitiositatem emendabant, denique ab induratis & incredulis separabant discipulos*; (Quod nempe eo tempore hoc magis necessarium fuerat, quo sectariorum istorum nonnulli sub grege Lutherano latentes, atque ad generalem peccatorum confessionem cum cæteris accedentes, absolutionem ministris genuinis & cōmunionem suffurabantur, cæterisque presentissimum ex quotidianâ cum iis conversatione seductionis periculum imminabat) partim denique correptionem coram presbyterio publicam, quâ vita Christianis indigna, ubi una & altera Pastoris atque Diaconorum admonitio frustra fuit adhibita, castigabatur. De novo isto in Ecclesia Argentoratensi ordine, cum Theologorum Basileensium consilium à Marbachio peteretur, rescribit *Sulcerus*, Epist. XCIV. Part. IV. eum ipsis usquequaque placere. Necessariam esse utique cum diligentiorum rudiorum catechesin, tum inquisitionem domesticam, qua vultus pecoris pastoribus plenius cognitus esse queat. *Opus certè est, ait, sanctâ disciplinâ, quâ cum juvenibus tum adulti Christi jugo strictius subjiciantur*

ac edantur fructus, Christum profitentibus digni. Quæ cum singulari ^{in p[ar]te} confirmantur epistolâ ejusdem partis XCVI.

Ut sanctum atque salutare hoc institutum non destitueretur felici successu, magistratus auctoritatem intervenire oportere non abs re judicat *Jacobus Andrea*, epist. XCVII. Eâ enim deficiente quis reluctantes ad officium compellet? Quis ordini isti decus asseret & existimationem? Nec verò quidquam in Ecclesiâ convenit in externo ordine vel constituere, vel immutare, citra ejus consensum, cui summum in Remp. ecclesiamque jus est atque imperium. Arbitror verò *Joannem Pappum*, cum inscio magistratu negat negotium susceptum, Senatūque officii sui in curiâ sæpè admonitum esse adseverat, consensum ad opus istud, quem vocant, implicitum atque virtuale, qui in non prohibendo, non refragando, non improbando consistit, accedente inprimis in rep. populari plebis expressâ suffragatione, interpretari. Qui utrum ad eos quidem, qui supra recensiti sunt, actus sufficiat, ego omninò dubito. Quamquam visitationem atque informationem privatam, si à publica correctionis actu, eandem consequente, abstrahas, ministerio equidem ex se competere, citra peculiarem à magistratu ei concessam potestatem, dubitandum non est, ex argumentis suprâ à nobis adductis. Quare & hodie videmus, in celeberrimis ecclesiis, privata, imbibendæ accuratori de Deo rebusque Divinis notitiæ & promovendæ vitæ sanctitati instituta collegia atque congressus, non sine eximio fructu frequentari.

Sicut verò nihil equidem utilius est hoc instituto: ita profectò nihil difficilius. Non tam ob hominum & seculi pertinaciam, quæ ferre habenas recusat, quam ob ministrorum, qui huic labori destinati sunt, conditionem. Ut enim alii nec eruditione, nec pietate, nec alacritate ad subeundum hoc onus destituuntur: ita complurimos passim reperiri, quibus unum horum deficiat, quique ad eum laborem sustinendum pares non sint, experientia commonstrat. Notanter Pappus: *Non nego,*

MAXIMAM

maximam esse in hoc proposito difficultatem, maximè aliquorum fratrum consideratis moribus & ut lenissimè dicam, in obeundis ceteris officij partibus tarditate. Quam in rem suo utitur exemplo: atque ut de meipso dicam, ad quem hæc omnium minimè pertinent, (quia nempe tum nondum ministerio insertus fuerat) ego, si Diaconus essem, magnum meis humeris onus, neque par meâ vel doctrinâ, vel in agendo dexteritate, impositum intelligerem. Nonnullos certè ministros supina ignavia à sollicitudine illa revocat, qui curare eum malunt & otio atque voluptatibus diffluere, quam defatigari inadfecto sudore. Alii, qui mercedis tantum causa conductos se opinantur, lucri insana cupiditate agros colere, alere pecudum armenta, sordidis mercimoniis, & usuris aurum argentumque corradere, non pascere gregem Dominicum, didicerunt. Quidam ad eum scientiæ gradum non pervenerunt, ut, quod publicè ex descriptis aliorum operibus faciunt, privatim quemlibet commodè informant. Hi omnes quamquam promeritis suo tempore justo judici dabunt pœnas, ita tamen cum ecclesiis nostris ubique locorum comparatum est, ut vel iisdem sese intrudant, vel muneribus affinitatibusque sese insinuent, vel deficientibus aliis, ne Ecclesiæ pastoribus prorsus orbæ existant, quadam necessitate adsumantur. Quo pacto per hæc bonæ mentis carcinomata scopum tibi præfixum attinges? Quod si probi tibi doctique ex voto tuo obtingant, non tamen semper cum pietate atque eruditione agenti, qualem optas, dexteritas est conjuncta. Hæc si utique adfuerit, vel de erunt desiderio tuo nisi que patroni, vel ecclesiæ tuæ status oblectabitur. In re itaque uno quam alio loco difficiliori quisquis ad scopum tam salutarem grassari potest, impius & profanus sit, quin id faciat: qui verò consideratis probè omnibus & collocata sedulo opera spe tamen sua frustratur, ut interea alia quacunque ratione gregem curæ suæ commissum ædificare adlaboret, is officio suo defuisse idèò dicendus non est.

Diximus hæcenus, serium atque cordatum conservandæ & propa-

propa-

propagandæ veræ doctrinæ studium primam absolvere prudentiæ Ecclesiasticæ partem, restat, ut de parte altera, quæ in lenitatis utque moderationis exercitio consistit, quantum ex eâ epistolis nostris aliquid lucis accedit, dicamus. Nempe ista adversus vitia doctrinæ morumque severitas non excludit Christianam moderationem & æquitatem, præcipuè in ordine atque modo tuendæ & defendendæ veritatis, corrigendi & emendandi errantes, impugnandi & refellendi adversarios, proscribendi scelera, quæ offendere Ecclesiam poterant, & plantandi vitam, sanctis Dei legibus conformem, prudenter occupatam. Ut enim semper convenit, hæreses & scelera, Christianismum profanantia, ex toto animo odisse &, quantum in nobis est, ex Ecclesiæ pomœriis expellere: ita qui rem tantam animo parum considerato & imprudenter suscipit, plus plerumque Ecclesiæ suæ damni parit, quam emolumentum. Nec enim hominum plerorumque animi tam austeritate percelli volunt, quam lenitudine quadam & mollitie flecti.

Cum verò moderationem quandam & in agendo æquitatem Ecclesiæ necessariam & utilem esse profiteamur, id equidem volumus, non posse vel majus Ecclesiæ commodum, vel laudabilius doctori ejusdem ornamentum accrescere, quam si illæ in eo virtutes conjunctæ reperiantur. Sed cum id rarissimè contingat, Ecclesiæ tamen suæ ita providit Deus, ut in diversis illæ subinde existerent, ipsorummet doctorum congressu & communicatione, ubi opus esset, copulandæ & quasi commiscendæ. Ut itaque alii zelo æstuant: ita lenitate alii & humanitate amandi venerandique inveniuntur. Habet Ecclesia, qui nec in *conservatione unitatis negligunt disciplina severitatem, nec in moderatione coercionis dirumpunt vinculum societatis*: ut ait Augustinus, lib. III. contr. Epist. Parmen. c. II. Non erant tantum in veteri Ecclesiâ Cypriani, Athanasii, Epiphani, Cyrilli, Chrysostomi, Augustini, Hieronymi, sed & Irenæi, Hilarii, Gregorii, Basilii, Procli. De Irenæo Eusebius, lib. V. Hist. Eccl. c. XXIII.

ὁμοιωθεὶς αὐτῷ ὡς ἔστι ἀρετῆς τελευτῆς, αὐτῷ δὲ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀπονομιῶν, nominis sui appellationi pulchrè respondens, ipsis etiam moribus & factis pacem faciebat. De Hilario Pictaviensi Ruffinus, lib. I. Hist. Eccl. c. XXXI. Vir erat naturà lenis ac placidus, simul eruditus & ad persuadendum commodissimus. De Attico Constantinopolitano Socrates, lib. VII. H. E. c. XXVIII. Moribus erat facilis, affabilisque, simplex & veritatis amicus. De Proclo idem c. XL. Omnibus se mansuetum & facilem præbuit, hacque ratione multò citius quam vi eos ad Ecclesiam traductos fore prævidit. Secuti nempi hi fuerant Augustini consilium, lib. I. contr. Lit. Petiliani, cap. XXIX. scribentis: Diligite homines, interficite errores, sine superbiâ de veritate præsumite, sine sevitâ pro veritate certate.

Ille moderationis laude eximii in epistolis nostris præ cæteris sunt, Joannes Brentius, & Simon Sulcerus. De illo enim Lutherus, scitam eruditamque inter se atque illum comparationem instituens: non Brentium, ait, sed spiritum prædico, qui in te suavior, placidior, quietior est; deinde dicendi artibus instructus, purius, luculentius & nitidius fluit, itaque magis afficit & delectat. Meus verò præterquam quod artibus dicendi imperitus & incultus, nihil nisi sylvam & chaos verborum evomit; tum etiam eo fato agitur, ut turbulentus & impetuofus & veluti luctator, cum monstris infinitis semper congregi cogatur. Itaque si parvis licet componere magna, mihi de quadruplici spiritu Elia ventus, motus & ignis, qui montes subvertit & Petras conterit, tibi autem & tui similibus sibilus ille blandus aure tenuis, qui refrigeret, contigit. Utrumque laudat Lutherus: summam in sacris severitatem, summamque moderationem. Sulcerus verò adeò ubique mitis est, adeò semper benignitatem & clementiam spirat, ut quandam indulgentissimum patrem loqui, quoties refertas omni humanitate & suavitate literas legis, existimes. Nulla ipsi unquam bilis, nullum supercilium. Sanctam perpetuò colit simplicitatem, veritatemque sine infectatione, sine aculeis instillat. Jurgiorum osor acerrimus, tenerimms concordia Ec-

eclesiasticæ amator. Et tamen in his virtutibus nunquam orthodoxiam deserunt duumviri illi, veritati secundum normam sacrarum literarum exactæ tenaciter inhaerent, Brentius quoque ob eandem vivo exilii martyrio coronatur. Eos proximo gradu insequitur *Dav. Chytraus*, ob moderationis studium maximis etiam Imperatoribus adamatus. Cujus denique vestigia haud infeliciter premunt *Huldricus Coccius* atque *Martinus Chemnitius*.

Illa se animi facilitas atque moderatio in Ecclesiæ salutem ita sapienter dispensat: ut exortis controversiis non pro se sibi quilibet judicandi decidendique potestatem sumat, sed communicato cum aliis consilio, ipso multorum consensu errorem confundat. Ut errantem præcipiti condemnatione, aut inventivis ab humanitate alienis, quem poterat mansuetudine corrigere, non acrius irriter. Ut non quemlibet in re leviori disensum hæreseos maleficio traducat. Ut quem disputationibus atque colloquiis non potest, seriis ad Deum precibus emendare labore. Ut schismata in ecclesia sua, quanto potest, studio præcaveat, nec ad exclusionem cujusquam ministri, si præsertim ab ejus ore nutuque ecclesia pependerit, nisi agrè & sero procedat. Ut in refutandis sive voce sive scripto adversariis ab affectibus sibi temperet, nec serias disputationes in criminationes, Christiano nomine indignas convertat. Ut deniq; commendatam tantopere a Christo caritatem, ut unicam actionū suarum regulam, ubiq; veneretur, ubiq; adoret. Istis certè præcipuè *Sulcerus* & proponendis & commendandis & svadendis & inculcandis perpetuò occupatur. Epistolâ xxxvi. Part. II. *Vides*, inquit, & doleo, controversiam circa eucharistiam etiamnum flagrare, de quâ præstaret, legitima piæque sanctorum & eruditorum Synodo tractari, (quod & Melanthon optavit, epist. xxxiix.) quam amarulentis adeò libellis, quibus non sovetur meo iudicio, sed debilitatur potius sincera professio & scandalis repletur Ecclesia, ex quibus & Epicurica ingenia sue impietatis & sanatica errorū somniorumq; patrocinia petunt. Quibus pio animo addit: Nos, quod nostrum est, pio studio veritati hæcæmus, aqua-

nimitatem non amittamus, ad adificationem gregis Christi toti incumbamus. Atque idè, & ne suis nimium confusus viribus præter ecclesiæ vel utilitatem vel decorum quicquam faceret, literarum communionem à Bucero diligenter sibi commendatam esse asseverat. Epist. VI. Part. I. Quam & urget *Bucerus* ipse. epist. I. Part. II. & *Melanthon*, epist. IV. Part. II. Reliqua omnium ferè epistolarum Sulzerianarum argumentis abundè confirmantur.

Ex his ipsis luce meridianâ clarius est, moderationem illam cum severitate antea dilaudata, quod multi existimant, non pugnare, sed severitatem sartam testam supponere, modumque tantum, quo gubernare illa sese debeat, commonstrare. Probo verba *Nicolai Vedelij*, hominis Reformati, quæ ei veritatis vis expressit, libro I. de Prudent. vet. Eccles. c. IV. in quo disquirat: quomodo intelligendum sit, & quam verè vulgò dicitur: zelum prudentia temperatum esse debere? *Temperamentum illud*, ait, *non in eo consistit, ut vel tantillum de zelo remittamus illo, aut vel minimum quiddam in præjudicium veritatis faciamus vel admittamus, aut denique segnes illius defensores simus. Quâ in re gravissimè & inexcusabili modo peccatur ab iis, qui zelum prudentiâ ita temperandum sibi putant, ut veritatem non defendant, vindicent, promoveant, metu offensionis, aut spe compensationis humane. Hanc prudentiam esse, quaso, nemo sibi persuadeat, nisi prudentia sit, scelus committere, talentum defodere, veritatem prodere, offensam DEI incurrere & aterna supplicia sibi, quantum in ipso est, attrahere. Sed vera prudentia, quâ zelus temperandus est, in eo consistit, ut Zelo illo benè & utiliter ad gloriam DEI, adificationem Ecclesiæ, concordiam membrorum illius inter se, regni denique Christi incrementum & Sathanica tyrannidis destructionem utamur. Circumspiciendum igitur est, quid, quo loco utile, quid noxium, quid necessarium, quid non necessarium sit, quo ad istum scopum pervenire queamus. Hactenus ille.*

Si quis hodie veram animi temperantiam seriò laudet, alios-

que, ut moderatius se gerant, admoneat, utcunque de cætero doctrinæ sinceritatem toto pectore foveat, utcunque errores omnes cane pejus & angve devitet, apud eos, qui zelo toti ardent & isto igne propemodum conflagrant, pessimè audit. Solum hodie moderationis inane nomen retinemus, rem ipsam amisimus. Quisquis in adversarios non totis semper buccis debacchatur, quisquis iis hæresion plaustra & flagitiorum quandam farraginem non improperat, quisquis quemlibet quomodolibet à nobis dissentientem non ut scelus & Diaboli mancipium ad orcum condemnat, quisquis non in propriæ ecclesiæ viscera sævit, nec vel fratrum suorum testos antea navos denuadat, vel novos ex quolibet verbulo accurato artificio errores fabricat, is scilicet Theologi nomen non meretur. Is ecclesiæ suæ proditor est. Is vel Syncretismo infectus est, vel Syncretismi patronum agit. Eum, tanquam mortiferum quoddam venenum, diligentius quolibet Pontificio vel Calviniano, fugiendum esse sedulò monemus. Nunquam magis suspecta, nunquam minus laudabilis fuit, ex quo ecclesia stetit, moderatio. Sunt utique, qui sub moderationis nomine pestilens virus occultant & vel veritatem supprimunt, vel errores tolerant atque ad illos, quousque radices egerint, connivent, quod, qui approbat, qui tacet, Theologi nomen immeritò gerit; sed qui in altero extremo non peccare plurimos videt, qui sub Divini zeli specioso titulo moderationem omnem proscribunt, utque eo latius grassari zelo suo possint, novos ex qualibet opinione fidei articulos condunt, quique eos non illicò venerabundi adorant, in perniciosissimorum hæreticorum classes redigunt, is nihil profectò videt. Quam iniquum est, eos Theologos, qui per omnem vitam de ecclesia benè sunt meriti, de quorum orthodoxia tot extant, quot in lucem scripta ediderunt, testes, solum ideò, quia nativâ quadam indole ab acriori disputandi methodo & amarulentis atque personalibus, ut loqui solemus, in-jectivis abhorrent, ut tamen aliis laudem non invident, qui
instigan-

instigante vehementiori natura suæ stimulo quodam filii fragore adversarios aggrediuntur, Vatiniano quodam odio prosequi, & quantum in te est, ex genuinorum Theologorum albo eradicare? Veteres moderatione sua plus sæpe commodi quam severitate Ecclesiæ attulisse, laudatumque à Luthero fuisse, eo tempore, quo non hostium tantum, sed & falsorum fratrum haud exiguus numerus fuerat, Brentium, à blando & refrigerante auræ tenuis sibilo, quippe magis, quam in turbulento & impetuoso spiritu fieri soleat, afficiente & delectante, supra adductis ejus rei documentis ostendimus. Cur eam virtutem amiserit hodie moderationis cum zelo temperatæ sãvitas? Defendamus serio cordatoque studio veritatem, nec tamen ad destructionem potius ecclesiæ, quam ejusdem amplificationem zelum nostrum adhibeamus. Sicuti opus severitate est, officio nostro ne desimus, sed ideò moderationis & æquitatis non obliviscamur. Nec zelo nostro doctrinæ tantum puritati, sed sanctitati etiam vitæ, cujus plerumque præ illâ toti obliviscimur, studeamus. Omnia faciamus ad ecclesiæ ædificationem & dicamus cum Apostolo: *ἵνα ἐξιστηθῶ, ὡς, ἔτι σαφηνῶμαι, ὑμῖν* II. Cor. V, 13. Id est, si quandoque zelo videmur excedere, id nimio promovendæ gloriæ DEI desiderio imputemus, neque zelotam reprehendamus: si verò nonnunquam moderatius & lenius nos gerimus, tribuamus id ardenti studio, juvandi proximum, ne is severitate nostra irritatus pereat, nec mansuetudinem hanc odiosè exagitemus. Ita prorsus locum exponit *Flacius*.

Tam sapienti severitatis & moderationis temperamento admirando cum successu & felicitate gubernata fuit superioris ævi Ecclesia. Illa ut è Papæ captivitate exorta puriore Lutheri doctrina eluctata, in omnes Europæ angulos brevi sese diffuderit, excusso ubique Romani Pontificis jugo, sexto hujus apparatus capite ostensum à nobis est. Nec infeliciori fato postea dilatabatur. Accessit enim veræ Ecclesiæ tota Anglia, Martini Buceri atque Pauli Fagii operâ è tenebris eructa & resti-

tuta luci. Qua in re quo studio, qua sanctitate, qua prudentia versati fuerint martyres illi, exponunt epistolæ V. & VII. Part. I. itemque I. & II. Part. II. In recensendo Ecclesiarum Rhætiae atque Galliae augmento, nemo subinde operosior est *Sulcero*, qui in earum regionum degebat confinibus. Locarnensium constantiam prædicat, epist. XXVI. Part. II. Ecclesias in Pedemontio ita quotidie crescere ait, epist. XXXI. *ut in singulos menses novis ministris sit opus.* Quos quidem eo fervore profiteri Evangelium asserit, *ut multa jam millia concorditer jugulum offerant pro confessione Evangelij Christi.* Eadem epistola & Parisinam ecclesiam incrementa sumere, & Marchionatum nostrum Basiileam, ex qua sibi ministros accersat, prope exhaurire testatur. De Gallis Cisalpinis memorat epist. XXXVII. Part. II. Ecclesias in Stiria & Carinthia Chytræus reformat. epist. CLXI. Part. IV. Ecclesias Oetingensem, Helfensteinensem, Badensem, Hagenensem, Brunsvicensensem, Jacobus Andreae, epist. CXLIX. Part. III. Quasque fidei operâ fundarunt, eas nec minore nec signiore cura, ut conservarent atque exornarent, omni studio & labore adnisi sunt. Documento sunt vindiciæ veræ religionis in variis cum Doctoribus Pontificiis colloquiis à nostris exhibitæ. Vormatiensis colloquii frequentem habes in epistolis partis secundæ, Possiaceni in Gallia, itemque collationis ad Tabernas Alfaticas in epistolis tertiæ partis, Badensis in epistolis partis quintæ, Ratisbonensis in epistolis partis septimæ, mentionem. In quibus quo ardore defensa, quo successu dilatata fuerit ecclesiæ nostræ doctrina, notius est, quam ut prolixis verbis debeat exponi.

Quamquam verò majori successui non exiguum impedimentum injecerint infausta, quæ inter nostrosmet exorta sunt, certamina, quibus si destituta fuisset ecclesia nostra, dubitandum non fuisset, quin debellato regno Pontificio doctrinæ evangelicæ veritas longè latius diffusa innumera alia loca occupasset: laudanda tamen & hic est nostrorum industria, quod

exortis

exortis sinistro fato erroribus maturè obviam ire, nec pati voverint, ut nævi illi solem veritatis, discussis nuper nebulis noviter illustratum, obscurarent. Quâ prudentia, qua sedulitate id fecerint, eo capite explicavimus, quo controversias evolvimus, qua dissidiis istis infelicibus occasionem dederunt.

Nullibi se præsentiori experimento ecclesiastica illa gubernandæ ecclesiæ prudentia exeruit, quam in denudanda errorum Calvinianorum, tum ab exorta evangelii luce prorsus recentium, vastitæ & in lucem protrahendis eorundem doctoribus. Negari omninò nequit, plerosque eo tempore, qui Huldrici Zwinglii atque Jo. Calvinii placitis adstipulabantur, sive ex pudore quodam, (quod nolent videri: ac si eam doctrinam, quæ à Reformationis Lutheranae tempore in ecclesia, publica omnium ubique regnorum & locorum congratulatione, recepta fuerat, novis doctrinis contaminarent & schismati cuidam inter ipsos Lutheranos ansam præberent) sive ex metu, ne, si ingenuam ederent confessionem, vel exuerentur functionibus suis, quibus præfuerant, vel spe obtinendorum officiorum dejicerentur, Lutheranam religionem externè simulassè, & à Calvinianæ tamen fidei complexu non recessissè. Atque illud quidem nonnunquam, tempori inservientes, ita fecerunt, ut formulis Lutheranis, quasi erroris pœnitentiæ ducti, subscriberent, quotusque aditu ad alia apud Calvinianos officia ipsis patefacto, non tam sententiam animi internam, quam professionem exteriorem mutarent. Nonnunquam ambiguus, lubricis & incertis loquendi modis nostros ita decipiebant, ut Lutheranos esse crediderint, donec tandem accuratiori disputandi lima adhibitam mentem nihilominus Calvinianam proderent. Ut verò quo magis tectum occultumque venenum est, eò periculosius serpit, eoque acriori curâ & studio vitari debet: ita quoque cum religionis doctrinis comparatum esse nemo ambigit. Quo enim magis error in fide sese occultit & externa specie fallit, eò studiosior danda est opera, ut in solis lucem ponatur, ne sub-

tractus

tractus oculis majori periculo animas involvat. Ea sollicitudo quam exercuit veterem Ecclesiam, in denudando Semi-Arianismo & Semi-Pelagianismo occupatam? Nec ignaviorem operam superioris seculi Theologis datam esse, ut à clanculariis & erroribus & doctoribus Zvinglianis Ecclesiam sui temporis liberarent, supra ostendimus. Nunc verò quod de Calvinianorum eo tempore consuetudine à me dictum est, non unis ex epistolis nostris exemplis comprobabo.

Petrus Martyr, ex Anglia redux atque secundo ab Argentoratensibus receptus, ita se intra metas continuit, ut præter suspicionem doctrinæ Ecclesiæ adversæ, nihil in publicum facile erumperet. Sed à Tigurinis vocatus, cum paratam sibi alibi vivendi facultatem cerneret, demum conquestus est, se juxta leges Ecclesiæ Argentoratensis, qui diversam ab illa doctrinam foveret, docere non posse. *Sim. Sulcerus*, epist. xxxix. Part. II. *Petrum Martyrem video tentationi profecto gravi indulsisse, quando, qui secundo à vobis exul receptus, inque honestum locum constitutus, non ante prætendit, se legibus arctioribus, idque contra conscientiam, constringi, quam cum locum videret & conditionem apud Tigurinos oblatam.* Atque pro more votum addit: *Dominus bene vertat & affectus impotentiores, qui solus potest, ipse moderetur, benedicatque Ecclesiæ his tam fatalibus calamitatibus.* Hieronymi Zanchii heterodoxia latere tamdiu non potuit. De quo *Lud. Rabus*, epist. XIII. Part. III. *latens venenum circumfert, evomiturus illud, primâ occasione oblatâ.* Nec minus scitè *Jo. Brentius*, Epist. xxii. Part. III. *Quod nunc agit Zankius, idem antea egerunt Calvinus & Martyr; tantisper suas opiniones apud vos dissimularunt, donec invenirent loca, in quibus tuto effunderent sua dogmata.* Spiritus Christi prudentissimus quidem est, non est autem tam malitiosè callidus, ut aliud fingat, donec suum habeat asylum. Cum postea ab Ecclesiæ Argentinenensis doctoribus, ut pressiori confessione consensum suum explicaret, ne forte Ecclesia peregrinis clanculum erroribus infecta

fecta in novum periculum præcipitaretur, noluit animi sui
 sensa, ut Theologum cordatum decebat, simpliciter & ge-
 nuinè expromere, metuens, ne statione suâ dejectus agere
 exilium necesse haberet, sed cothurno usus effecit, ut func-
 tione suâ diutius perfrueretur. Quam fraudulentiam castigat *D.*
Chytraeus, epist. XLIII. Part. III. *Zanchi* ~~epist.~~ *planè inuifidorus esse*
video. Nam sicut credit veram formulam, ita etiam docebit.
 Nec benè de ea ominatur *Sulcerus*, epist. XLVI. Et comproba-
 vit demum eventus, cum Clavennam Rhætorum discederet,
 nunquam ipsum animo Lutheranae doctrinae, quam verbis si-
 mulaverat, verè adhæsisse. Inter lubricos istos angues nume-
 randus sine dubio foret *Cassiodorus Reinius*, cujus est ad Marba-
 chium epistola, LXXVI. Part. III. si, quod ambiverat, in eccle-
 sia Scholaque Argentoratensi publicæ ei docendi potestas facta
 esset. Ut enim Calviniani spiritus indicia passim transparent?
 Et quam tamen in fidei tradendæ doctrinâ consensionem, in-
 que conversatione charitatem, quam suavibus, quam mellitis
 verbis pollicetur? Quanti verò laboris fuerat, ut ex latibulis
 suis, conspiciendus in nativa facie, produceretur Joannes Pisca-
 tor? Non poterat colloquendo disputandoque adduci, ut do-
 ctrinam suam Lutheranae, qualis tum Argentorati publicè rece-
 pta fuerat & ex suggestis cathedrisque sonabat, contrariam esse
 fateretur. Epist. XLVIII. Part. IV. Quid? quod magnâ confi-
 dentiâ, depositus ab officio, Tubingam ad examen Theologi-
 cum invitatus, juxta epistolam L. Part. IV. concesserit, spe fre-
 tus, fore, ut dubiis loquendi formis Theologico Collegio ita
 imponeret, ut ejus opè honori pristino illicò restitueretur. Sed
 condemnatus ab illo, ut habent epistolæ LIII. & LXIV. cum
 latendi spes omnis decollasset, non amplius se Lutheranum
 professus, sed partes Calvinianas magna acerbitate per totam
 vitam tutatus est. Ut Calviniani Vittebergenses metu im-
 pendentis ipsis periculi tergiversati fuerint, se Calvinii secretarios
 profiteri, ex supra dictis abundè patuit. De iis *Jacobus Andrea*,
 Epist.

Epist. XCI. Part. IV. *Conscripserunt non modo Brunsvicensis, sed etiam inferioris Saxoniae Theologi commune scriptum, in quo ejusmodi quaestiones proponunt Wittembergensibus, si categoricè ad eas respondent Wittembergenses, futurum est, ut sese aut Lutheranos aut Cinglianos & Calvinianos declarent. Atque etiam extorqueri possèt Wittembergensibus categoricum responsum, quale Elector exigat: Petit autem, immò postulat confessionem Lutheranam, non cothurnum Calvinianum. Sie müssen auß der Höhle & sese non amplius tegere poterunt. Sed illi tamen, Jacobo ceterisque Theologis versutiores, adhuc diu delituerunt, donec tandem coacti faterentur, se Lutheranos non esse. Vide epistolam CLXXIII. Part. IV. Ingenium Johannis Sturmii, Zvvinglianis erroribus intra sese tenacissimè addicti, nec tamen Lutheranos se societate abdicantis, Jo. Pappus depingit, epist. CX. Part. IV. De Johanne Jacobo Grynæo Petrus Patiens, epist. xv. Part. V. *Semper talis extitit, ut factò demonstrarit, se mel in ore, fel in corde habere. De Jenensibus crypto-Calvinianis Timoth. Kirchnerus, epist. xxxiii. Part. V. Convicimus eos falsa doctrina. Coacti tandem agnoverunt, se non juxta verbum DEI & formulam concordiae docuisse, idque suis chirographis seu propriis manibus contestati sunt. Licet autem hoc fecissent, tamen pro more istorum hominum durante visitatione quadam mutabant, & ea, quae publicè pro concione dixerant, postea subdolè in ipsa concione, quam scriptam exhibere cogebantur, omiserant, quae tamen ipsi postea rursus suâ manu corrigebant, non menstruam habentes fidem, sicut de quibusdam Hieronymus scribit, verum paucarum horarum.**

Si qui inter Reformatos hodie ab iis artibus, à Theologica gravitate & candore alienis, abhorreant, eos vehementer laudo proboque. Si qui verò inter Lutheranos eodem decipiendi artificio utantur, aliudque profiteantur verbis, quam corde sentiunt, eos seriò reprehendo & detestor. Quis enim hanc in viro bono ferat levitatem? Non abs re de dissimulatoribus istis *Jacobus Andrea*, epist. XC. Part. III. *Es möchte einen wohl verdrieß*

verdriessen/ daß Zwingliani nicht Zwingliani seyn wollen. Sic solet tergiversari spiritus mendacij, donec invenerit campum, in quo se aperire potest. Et epist. CXXVI. Tanta est illorum improbitas, ut, quod credunt, fateri non audeant; usque adeo sua causa non fidunt, quando ad examen severius controversia perventum est. Nec minus rectè Joannes Magirus, epist. XLVII. Part. VI. Jam pridem Calvinista hoc artificio illiberali uti cæperunt, ut aliud lingua sonet, aliud cor sentiat. Loquuntur interdum linguâ nostrâ, at cor eorum longè à nobis est; in morem hyenæ, quæ vocem humanam imitari dicitur, in hominum perniciem, quos vocis similitudine allecctos interficit. Sic adversa pars voce & verbis ad Confessionem Augustanam, Apologiam & Concordiam Wittebergensem accedere videri volunt, cum veram horum sententiam canè & angue pejus oderint & extinctam cupiant.

Atque hanc noxiam cuniculorum foeturam, de qua libro XIII. Epist. LIX. scribit Martialis:

*Gaudet in effossis habitare cuniculus antris;
Monstravit tacitas hostibus ille vias;*

veterum prudentia sollicitè detexit, & ne ecclesiam perditum iret, à finibus ejus, quantum in se erat, arcuit, denique eo ipso nativo suo nitore & majestati restituit. Quam & in Colloquiis solennibus, Heidelbergæ, Anno M D LX. Maulbrunnæ, Anno M D LXIV. Montisbelgardi, Anno M D LXXXVI. & Neoburgi, Anno M D XCIII. masculè, nec sine singulari fructu, asseruit & vindicavit.

